

سِرِّ رسالہ از :

محمد بن ابراہیم صدُر الدبیر الشہرآزی

المسئلتك القديسة

متشابهات القران

اجوبتنا المسئلتك

باتعلق وضح ومقدمة

سيد جلال الدين اشثاني

### بسمه تعالی

از فیلسوف متأله ، علامه محقق، بقول فلاسفه قدیم عقل حادی عشر، صدرالدین محمدبن ابراهیم شیرازی (۹۷۹-۱۰۵۰ ه. ق.) معروف به ملا صدرا ویا صدرالمتألهین آثار بسیاری بجا مانده که هر يك بحق از نفیس-ترین و گرانبهاترین آثار فلسفی و علمی قرون اخیر اسلامی است .

تبحر عمیق و آگاهی وسیع ملاصدرا از مکاتب مختلف فلسفی و احاطه کم نظیری که بر مباحث حکمی دارد، باو مجال آنرا داده که میان این مشارب گوناگون مزجی والتقاطی نماید و در عین حال مکتب خاصی پدید آورد. ولی همین مزج و درهم آمیختن شیوه های گوناگون فلسفی، کار شناسائی آثار او را دشوار ساخته است بخصوص که امتزاج مشاء و اشراق، عرفان و استدلال، ذوق و برهان که حاکی از احاطه و تسلط او بر این مباحث است بنوبه خود موجب پیدایش مشربی خاص گشته و درك و فهمش بناچار احاطه کامل بهردو حکمت را بنحو عمیق و وسیعی لازم دارد .

او به حق برمسند داوری میان عرفان و برهان، حکمت و تصوف، ذوق و بحث، تفکر و تحقیق ، توفیق بین اصول و قواعد شرع و نقل، و بالاخره اشراق و مشاء نشسته و حکومتی بعدل و انصاف میکند .

او متفکری است مبتکر، اندیشمندی است حکیم، عارفی است فیلسوف

### مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

نام کتاب:	رسائل فلسفی
مؤلف:	محمد بن ابراهیم صدرالدین شیرازی
تعلیق، تصحیح و مقدمه:	سید جلال الدین آشتیانی
چاپ اول:	چاپخانه دانشگاه تهران
چاپ دوم:	مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی قم
تاریخ انتشار:	تابستان ۱۳۶۲

که حتی در اشراقات رمزی و تجلیات اختصاری او هم فراوان ذوق و مطلب نهفته است .

سبک فلسفه ملاصدرا در میان دومشرب حکمی و عرفانی و تلفیق میان این دو مسالك، تبصری باو داده که بر غوامض و مشکلات فن در هر دو مکتب باسانی فایق آید. همچنانکه مشکلات شفای شیخ الرئیس بیاری او حل شده. مبانی شیخ اشراق نیز بدست او تکمیل و تتمیم یافت .

اثری که او بر فلسفه بعد خود بجانهاد ، سخت سنگین و پر جلال بود . و البته این تأثیر منحصر ب فلسفه نبود، چنانکه در علوم نقلی نیز همان اثر را دارد و بالنتیجه هنوز حوزه های علمی، بدون بحث کنسایهای او بی رونق و کم جلایند .

در میان متفکران و دانشمندان زمان ما ، آقای سید جلال الدین آشتیانی استاد دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد ، سالهاست که در این بحر زخار غوطه میزنند و هر بار در ری تمین و گوهری نایاب هدیه دانشمندان میدارند. ایشان با وارستگی و فراغتی کم نظیر اشتغالی دائمی باین کار دارند و ما هر روز شاهد اثر تازه ای از ایشان هستیم. جز کتابهای متعدد از ایشان که از طرف سازمانها و مؤسسات مختلف بزور طبع آراسته گردیده، در همین سال منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران از طرف قسمت ایرانشناسی انستیتو ایران و فرانسه و بیاری این دانشکده از چاپ درآمد. گذشته از آن ، شواهد الربوبیه و مظاهر الإلهیه را از ملاصدرا دانشگاه مشهد بچاپ رسانده و رساله نوریه در عالم مثال از بهائی لاهیجی بامقدمه ممتع ایشان ضمن مجله دانشکده و جداگانه در همین امسال بطبع رسید و اینک ۳ رساله دیگر از ملاصدرا بر تیب زیر بامقدمه محققانۀ ایشان عرضه میگردد .

۱- مسائل القدسیه که بنظر معظم له همان «حکمت متعالیه» ملاصدرا

است که در شواهد بان اشاره شده و یکی از نفیس ترین آثار ملاصدراست . در این رساله، از اول امور عامه تا آخر مبحث وجود ذهنی بطور متوسط شرح می یابد .

۲- متشابهات القرآن که گرچه شامل همه مباحث نیست اما بنوبه خود اثری محققانه است و چنانکه گذشت ملاصدرا در علوم نقلی هم، بخصوص علم تفسیر و حدیث یکی از اساتید بزرگ عصر خود بشمار میرود و بابحثی مستوفی و تبشعی دقیق که در مقدمه شده و تفسیر و تأویل، محکم و متشابه، حجیت ظواهر کتاب، قراآت و هفت حرف در آن مورد بحث قرار گرفته ، این رساله هم صورتی کاملتر یافته است .

۳- اجوبة المسائل: جواب سؤالهای یکی از شاگردان و یا دوستان صدر المتألهین است که تاکنون جزء آثار او بحساب نیامده بود. در این رساله به علت غائی پاسخ داده می شود. مسائلی فلسفی چون اختیار در مبدء وجود و نفی عبث از افعال الهی و امثال آن مطرح شده و در آن باره تحقیق میشود .

محمود رامیار

سرپرست دانشکده الهیات و معارف اسلامی

## بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رسالة حاضر «المسائل القدسيّة» یکی از آثار مهم صدر المتألهين است که اغلب ترجمه نویسان این اثر را جزء آثار ملاصدرا ذکر نموده‌اند و بعضی نیز آن را از آثار مشکوک فیلسوف شیرازی دانسته‌اند.

حقیر روی عبارتی که در کتاب «الشواهد» موجود است یقین داشت که ملاصدرا اثری بنام «الحکمة المتعالیه» دارد که در دسترس ما نیست ولی طالب وجود آن بود.

عبارتی که در کتاب شواهد<sup>۱</sup> موجود است و می‌رساند که ملا صدرا کتابی دارد که برزخ بین آثار مفصل و مبسوط و آثار مختصر و موجز اوست این عبارتست:

« و اعلم ان لهذه المسألة على هذا الوجه الذي ادرکه الراسخون في الحكمة مدخلا عظيماً في تحقيق المعادين الجسماني والروحاني وكثير من المقاصد الإيمانية ولهذا بسطنا القول فيها في الأسفار الأربعة بسطاً كثيراً ثم في الحكمة المتعالية بسطاً متوسطاً واقتصرنا هاهنا على هذا القدر اذ فيه كفاية للمستبصر » .

صدرالدين شیرازی در کتاب «المسائل القدسيّة» مکرر به اسفار و سایر کتب خود اشاره و تصریح نموده‌است و چون این کتاب نسبت به «اسفار» مختصر و نسبت به سایر کتب او مفصل است و مسأله وجود

۱- کتاب الشواهد ط دانشگاه مشهد ص ۳۴ مبحث وجود ذهنی .

ذهنی را بنحو کامل تحقیق فرموده است معلوم میشود که مراد او از عبارت شواهد<sup>۱</sup>: «ثم فی الحکمة المتعالیة بسطاً متوسطاً...» بدون شبهه همین کتابست و اگر مؤلف موفق به اتمام این تألیف میشد از جمیع کتب او بهتر و مرتبتر می بود. کتاب حکمت متعالیه آخوند مشتمل است بر آراء و عقاید خاصه خود او از قرار نگارش مؤلف این اثر منیف جهت ابراز عقائد و آراء اختصاصی مصنف نوشته شده است .

این کتاب مشتمل است بر مباحث امور عامه: موضوع علم حکمت و فلسفه اعلی و مباحث وجود و مباحث آن و مسأله وجود ذهنی و ظهور ظلی حقایق وجودیه در موطن ادراک و مشهد علم و نقل اقوال و آراء و عقاید و تقریر مشکلات این مبحث و تحریر طرق حل مشکلات و ازاحه شبهات و اجوبه از نقوض و ایرادات غیر قابل انحلال بسبب حکمت مشهور و بالآخره حل جمیع شکوک و ایرادات بسبب و طریقه انیقه مؤلف علامه و فیلسوف اعظم صدرالصدور و بدرالبدور «رضی الله عنه» که:

۱- مدتها حقیر در عبارت شواهد فکر می کرد ، و راه بجایی نمی برد. گاهی عبارت مذکور را چنین معنا می نمودم: که ما (ملاصدرا) در اسفار که مباحث فلسفی را بسبب و طریق متعدد و مشارب مختلف تحریر می نمایم این مسأله را مفصل، گاهی بسبب و طریق مشاء و حکمت مشهور تحقیق می نمایم و از عویصات و احياناً از شکوک وارده در وجود ذهنی و ظهور ظلی بطریق مشهور جواب میدهم درحالی که سالکان این مسلک (حکمت بحثی) خود از جواب این شکوک عاجز مانده اند و در حکمت متعالیه یعنی حکمت و فلسفه مختار خودم که فلسفه جامع بین نظر و شهود و بحث و کشف باشد بطور متوسط و برزخ بین تفصیل و اجمال بحث نموده ایم و در کتاب شواهد بطور مختصر در این مبحث وارد شده ایم .

ولی این قبیل از توجیحات که اغلب اساتید و محشین مرتکب آن شده اند با صریح عبارات مؤلف سازش ندارد بعد از پیدا شدن این اثر عظیم معلوم شد که راه افسانه پیمودیم و غفلت از این اثر وعدم برخورد بان همرا باشتباه انداخته است .

دل چو از پیر خرد حل معانی می کرد

عشق می گفت بشرح آنچه برو مشکل بود

درک آثار و کتب آخوند ملاصدرا از آنجهت مشکل تر از جمیع کتب فلسفی و عرفانیست که مبتنی بر آگاهی و اطلاع از طرق مختلف فلسفی است<sup>۱</sup>. مهم ترین مباحث عرفانی در مطاوی فصول اسفار گنجانیده شده است و چون مؤلف مباحث کشفی و ذوقی را بسبب و طریق برهان و نظر تحریر می نماید ارکان مهم حکمت متعالیه او را افکار و آرای مستدل و مبرهن تشکیل میدهد. عرفان و تصوف ابن عربی و عقاید و آراء حکمای مشایی شیخ رئیس و اتباع او تشکیل می دهد و آنچه را که خود از طریق بحث و برهان و یا از راه کشف و عیان بدست آورده است بسبب اهل بحث مبرهن ساخته

۱- آخوند ملاعلی نوری و ملا اسمعیل اصفهانی در بکوشکی و آخوند ملاآقا قزوینی و حاج ملاهادی سبزواری و آقاعلی حکیم بمبانی فلسفی و افکار حکمی ملاصدرا احاطه عجیبی دارند. ملاعلی نوری از کسانی است که برخی معتقد بودند بمبانی موجود در کتب ملاصدرا آشنایی و مهارت خاصی داشته است . و بعضی او را در مباحث موجود در کتابهای ملاصدرا و مبانی صدرالحکما از بعضی جهات بر او ترجیح داده اند .

معروف است که آقاعلی مدرس کراراً فرموده اند: من در بین اساتید بزرگ کمتر کسی را سراغ دارم که تسلط کامل بمبانی آخوند داشته باشد . ایشان آخوند ملاآقا را در این جهت بر دیگران ترجیح میدادند و شخص آقاعلی از کسانی است که صلاحیت این کار را داشته اند .

مرحوم آقامیرشهاب الدین نیری شیرازی در بین اساتید طبقه اول بعد از آقاعلی و آقا محمدرضا در این جهت شهرت دارد. استاد اعظم جناب آقای عصار (دام ظلّه) از آقامیرزا هاشم اشکوری نقل کردند که گمان ندارم آقامیر در احاطه بکلمات ملاصدرا و تبحر در کتب او دست کمی از مؤلف این آثار داشته باشد مسأله تخصص در تدریس اسفار بسیار با اهمیت است. در بین اساتید سیدنا الاستاد الشریف الحکیم القدیس سیدالفقهاء و الحکماء آقامیرزا ابوالحسن قزوینی «مدظلّه» مهارت بی نظیری در تدریس اسفار دارند حقیر اکثر عویصات و مشکلات این کتاب را از آنحضرت استفاده نمود .